

УДК 02:004.774.6

Ігор Перенесієнко,

мол. наук. співроб. відділу систематизації НБУВ

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ FACEBOOK У РОБОТІ БІБЛІОТЕК

У статті досліджено статистичні демографічні характеристики соціальної інтернет-мережі Facebook у світі та на території України. Здійснено спробу аналізу її позитивних і негативних сторін для роботи з читачами бібліотеки. Вивчено можливості використання цієї соціальної інтернет-мережі сучасною бібліотекою.

Ключові слова: соціальні інтернет-мережі, Facebook, бібліотеки, інформаційне суспільство, інновації.

Можна по-різному ставитися до сучасної віртуалізації суспільства загалом і щораз глибошого проникнення соціальних інтернет-мереж у життя пересічної людини зокрема. Прихильники й опоненти володіють однаково вагомими добірками аргументів як «за», так і «проти». Проте й залишати цей факт без уваги не варто. Проблема, якщо розглядати тенденцію як проблему, причому в усіх змістових конотаціях цього терміна, полягає не тільки в сучасній площині.

З одного боку, об'єктивно зручніше, наприклад, зберігати кілька сотень або й тисяч книг у компактнішому, мобільнішому, дешевшому електронному варіанті, з іншого – свою роль у цьому відіграє зростання популярності соціальних інтернет-мереж, на спілкування й на самовираження в яких користувачами не витрачається час, який можна було б присвятити тому ж таки читанню.

Друкована книга, журнал, газета, нотний збірник й інші одиниці з репертуару паперового виразу перестали виступати монополними накопичувачами інформації і змушені конкурувати зі своїми електронними альтернативами. Виходячи з класичного усвідомлення бібліотеки як традиційного носія паперового виразу інформації, виникає ситуація їх змагальності з ресурсами віртуального виразу інформації за читача.

За сучасних реалій бібліотека повинна долати розмежування власної функціональної діяльності з веб-простором, тож напрочуд актуальним

є процес перебудови з односторонньо націленого на паперовий вираз інформаційного репертуару фарватеру своєї роботи.

Об'єктом дослідження цієї статті є соціальна інтернет-мережа Facebook у контексті бібліотечної практики.

Предметом виступають можливості соціальної інтернет-мережі Facebook у роботі сучасних бібліотек.

Виглядає певною мірою парадоксально, але для успішності конкуренції з віртуальними сервісами за читацьку аудиторію бібліотеці необхідно віртуалізувати частину власної діяльності.

Метою дослідження є вивчення використання можливостей соціальної інтернет-мережі Facebook у роботі бібліотек.

Зростання кількості сайтів і блогів вітчизняних бібліотек [2, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18], достатньо широкий спектр репрезентації в мережі Інтернет бібліотечних установ [4, 7, 25, 27] яскраво демонструє наявність такої тенденції вже сьогодні.

Проте якщо офіційний сайт (бібліотеки, університету, уряду тощо) неминуче несе на собі відбиток церемоніальної офіційності, то сторінкам у соціальних інтернет-мережах притаманні більш вигідні характеристики. Служба соціальних мереж (з англ. social networking service), за великим рахунком будучи тим самим сайтом, дає змогу користувачам створювати персональну публічну або напівпублічну анкету, скласти особистий список користувачів, з якими вони мають зв'язок, і переглядати аналогічні списки в інших користувачів [22].

Безперечно, персоніфікація особи в мережі Інтернет сприяє зростанню популярності подібних сервісів, одночасно виступаючи запорукою подальшого кількісного зростання кількості їх користувачів. В. Харитонов, аналізуючи характер поширення соціальних інтернет-мереж, вбачає у згадуваній вище персоніфікації індивіда, творення хоч і віртуального, але соціуму, перебування в якому кожна людина потребуватиме завжди, зазначає, що «людина, як точно вчив колись призабутий нинішніми соціологами Карл Маркс слідом за Фейєрбахом, є не абстрактна сутність, але ансамбль суспільних відносин» [24].

Фахівці відзначають достатньо відчутне поширення соціальних інтернет-мереж в Україні [9, 17]. За даними дослідження ринку телекомунікаційних послуг GfK Ukraine, з 2008 р. до III кварталу 2011 р. частка їх користувачів серед дорослого населення країни становила 17 % [6].

Разом із цим загальний рівень їх проникнення в життя українців вищий, ніж у багатьох країнах. За даними дослідження Universal McCann, 81% українських веб-користувачів зареєстрований щонайменше в одній

такій спільноті. Для порівняння: у США він становить 65 % [23]. За цим показником Україна входить у ТОП-5 країн за кількістю користувачів соціальних мереж [23].

Ознак того, що подібна динаміка зміниться й активність вітчизняного контенту знизиться, не прогнозується, адже частка українських інтернет-користувачів, яка протягом останнього року збільшила час користування такими сервісами, як Facebook і «ВКонтакте», є відповідно у 2,3 і 1,9 раза більшою, ніж частка тих, хто його зменшив. Лідером за цим розподілом виявилася Linked-In. Її користувачі збільшили час, проведений у цій мережі, у 3,5 раза. Аналогічна динаміка спостерігається стосовно всіх сервісів, крім Livejournal: частка користувачів, які стали проводити в цій мережі менше часу, у 2,5 раза більша частки тих, хто став користуватися нею більше [6].

Подібна статистика повинна спонукати українські бібліотеки до «освоєння» соціальних інтернет-мереж з огляду на обширну й активну тамтешню аудиторію. Головними мотивами початку роботи в цьому напрямі можуть стати прагнення популяризації власних послуг, заохочення відвідування бібліотек, сприяння зацікавленню українців до читання книг, поліпшення якості роботи бібліотек. Як би не позиціонували роботу бібліотек субліматом альтруїстичного просвітницького діяння, ці інституції безперервно повинні проводити постійну роботу з активного пошуку свого читача.

Вони не мають розглядати власну діяльність як аксіоматично потрібну й таку, що априорі не потребує ні послідовної популяризації, ні продуманої реклами. Якщо в середовищі науковців уже йдеться про творення нових віртуальних соціумів, то бібліотеки, як невід'ємний атрибут соціуму реального, повинні замислитися над своєю там репрезентацією.

Досвід роботи з «освоєння» бібліотеками мереж, поза офіційними сайтами, наявність яких уже стала навіть не своєрідним правилом хорошого тону, а суто практичною необхідністю, безумовно, уже присутній. Бібліотека Конгресу США має офіційну сторінку на YouTube і Facebook, бібліотека НАУКМА представлена у Twitter і Facebook, РДУ має акаунти в Livejournal і Facebook.

Першочергово, створюючи персональну сторінку бібліотеки, необхідно ґрунтовно проаналізувати особливості національного контенту, максимально раціоналізувавши вибір соціальної мережі, у якій планується вести роботу. Наприклад, статистика українських користувачів має відчутно відмінні показники зі статистикою сусідньої Польщі.

Згідно з останнім дослідженням (*Diagnoza społeczna, 2011*), найпопулярнішим сайтом серед західних сусідів українців є національний портал

Nasza Klasa. У цій мережі зареєстровано майже 35 % громадян Польщі. 20 % населення серед поляків мають сторінки у Facebook [9, с. 89].

В Україні вітчизняні соціальні мережі є вкрай нерозвинутими, тому про їх лідерство в національних рейтингах популярності, принаймні поки що, не йдеться. Усесвітній лідер Facebook у нашій країні, на відміну від Польщі, де має впевнене «срібло», лише третій. Серед українців найпопулярнішою є російська мережа «ВКонтакте». У грудні 2011 р. щоденно на сайт заходило в середньому 60 % користувачів Інтернету. На подібний російський ресурс «Однокласники» – 36 %, а на Facebook – 8 % [21].

Ці доволі однозначні цифри говорять про високу популярність подібних спільнот серед українців. Створення сторінки в одній з них не є складним й економічно витратним процесом, що є особливо актуальним з огляду на хронічну аритмію у виділенні державою фінансів на потреби вітчизняних бібліотек.

Незважаючи на схожість надаваних опцій різними соціальними мережами, пропонується акцентувати увагу на Facebook [28].

На користь обрання саме цієї мережі як приклад говорить промовиста динаміка зростання її популярності, зручність у користуванні й доволі обширне використання Facebook науковими, культурними й освітніми інституціями. Спираючись на ці чинники, можна проілюструвати процес аналізу потенційних визисків і пересторог для роботи сучасних бібліотек у веб-спільнотах.

Перед початком створення сторінки бібліотеки необхідно ознайомитися з демографічною палітрою її користувачів, вивчити потенційну актуальність і ступінь очікуваності появи такої сторінки, зважити її шанси на отримання уваги читацької аудиторії.

Станом на лютий 2012 р. українська спільнота користувачів Facebook взяла планку 2 млн осіб, збільшившись усього за рік на 70 %. Вражаюча динаміка з огляду на те, що два роки тому користувачів цієї соціальної інтернет-мережі в країні нараховувалося лише 200 тис. [20, с. 32]. За темпами «експансії» на українській території дітище М. Цукербергера випереджає навіть власний світовий приріст, який за аналогічний період становив лише 39 %, поставивши серед своїх конкурентів планетарний рекорд – 845 млн користувачів [20, с. 32].

У статевому розподілі серед українських користувачів Facebook спостерігається наближення до паритету: 43 % становлять жінки, 57 % – чоловіки [20]. Наявний пропорційний баланс потенційно може створити позитивні умови для роботи сторінки бібліотеки у веб-мережі, адже

демонстрована рівномірна репрезентація суспільства за цим компонентом потенційно обумовлює попит на різнопланові читацькі потреби.

За віком більшість користувачів Facebook – населення від 12 до 39 років. При цьому присутнє кількісне зростання у вікових групах від 12 до 29 років: 12 % становлять користувачі віком від 12 до 15 років, 18 % – 16–19, 36 % у віці 20–29 років. Далі популярність Facebook іде на спад: частка користувачів від 30 до 39 років становить 16 % [20, с. 33].

38 % користувачів Facebook становлять особи, що навчаються, 20% – фахівці, по 9 % – підприємці й робітники, 7 % – керівники [20, с. 33]. Отже, аудиторію мережі становить найбільш соціально активна частина суспільства, яка потребує постійного перебування в інформаційному полі. Буде незайвим наголосити, що бібліотека якісно може виконувати подібну функцію, на відміну від сумнівних альтернативних джерел інформації в мережі Інтернет невідомого авторства й походження. Робота у Facebook здатна створити серйозну промоцію, закличавши читачів частіше звертатися до бібліотек, предметно продемонструвавши такі їхні можливості, як наповнення фондів, нові надходження, репрезентація наявної періодики, огляд вмісту внутрішніх електронних баз даних, про які часто, на жаль, читачі навіть не здогадуються.

Facebook є найбільш популярною веб-спільнотою у світі й продовжує стрімко зростати кількістю, у тому числі в Україні [30]. Крім того, аргументом на користь творіння М. Цукерберґера є наявність ґрунтового дослідження М. Джеролімоса «Академічні бібліотеки на Facebook: аналіз коментарів користувачів» (Academic Libraries on Facebook: An Analysis of Users' Comments) [29]. Праця науковця певним чином дає уявлення про зиски й ризики від факту репрезентації бібліотеки в цій соціальній мережі на прикладі досвіду американських бібліотекарів.

За твердженням грецького дослідника, близько 82 % дописувачів на сторінках академічних американських бібліотек у Facebook схильні лише ставити позначки like, а більшість сторінок академічних бібліотек не містить у розділі «друзі» очікуваних користувачів – навчальних і наукових установ, студентів тощо [3]. Дослідження дописувачів на сторінках виключно українських бібліотек ще чекає на своїх дослідників, тому з вітчизняними реаліями подібну статистику М. Джеролімоса ми можемо зіставити лише теоретично. Проте, зваживши на статистику Facebook, згідно з якою в мережі кожні 20 хвилин: поширюється 1 000 000 посилань, пишеться 10 208 000 коментарів, надсилається 2 716 000 повідомлень [20, с. 33], очевидно, що забезпечувана мобільність

передавання інформації може й повинна використовуватися бібліотеками у своїй діяльності.

Наявність сторінки у Facebook, за умови вірної побудови стратегії роботи з нею, може надати бібліотекам такі можливості:

1. Ознайомлення читачів, як нинішніх, так і майбутніх, з роботою бібліотеки, упроваджуваними новаціями, надходженням нових книг. Подібну діяльність доцільно вважати сучасною інтерпретацією звичних бібліотечних термінів «усна популяризація літератури» й «загальнодоступність бібліотек». Віртуально відбуватиметься своєрідне наближення бібліотек до читача, виникатиме можливість застосування нових форм методів обслуговування і популяризації книги. Доволі цікавим фактом є те, що всі ці процеси суголосні визначенню у статті термінологічного бібліотечного словника, присвяченій визначенню напрямів роботи бібліотек, словника виданого ще чверть століття тому: «наближення бібліотек до населення», «застосування різноманітних форм, методів обслуговування і пропаганди книги» [1, с. 107].

2. Можливість професійної комунікації як між співробітниками бібліотеки, так і з колегами з інших міст, областей, країн. Спектр обговорюваних питань наділений широкою тематичною амплітудою: обговорення методики й логіки прийняття класифікаційних рішень, особливості систематизаційної обробки літератури в процесі роботи з ББК, УДК чи класифікаційною системою Конгресу США, перейняття досвіду й професійних прийомів бібліотечної справи в аспектах передачі територіальних типових поділів тощо. Можливість співпраці з іншими бібліотеками, які вже мають власні сторінки у веб-мережах, «стерши кордони», отримати можливість мобільно контактувати з бібліотеками всього світу.

3. Створення ще одного способу комунікації читача й бібліотеки. Читач може особисто поцікавитися планами діяльності бібліотеки чи втілюваними нею в життя проектами, написавши лист або коментар-запитання. У свою чергу, бібліотека може швидко поширювати інформацію як для читацької аудиторії – через написи на «стіні» сторінки, так і для колег, учасників групи в соціальній інтернет-мережі, активних читачів, прихильників бібліотеки – шляхом розсилання повідомлень.

4. Створення нового, мінімально обтяженого церемоніальними бюрократичними ритуалами, динамічного сучасного майданчика для обговорення проблем і здобутків бібліотеки, для висловлення побажань і рекомендацій відвідувачів стосовно логіки систематизаційного впорядкування книжкового фонду, внутрішньої побудови каталогів тощо.

5. Втілення в життя краудсорсингу за аналогією концепції роботи проекту www.europeana.eu, коли не бібліотека, а безпосередньо читачі є популяризаторами книг і матеріалів своїх власних зібрань, а бібліотека лише допомагає у їх професійній і науковій бібліотечній систематизації за галузями знань [26].

Facebook, як і всі соціальні мережі, не є панацеєю для вирішення всіх проблем бібліотеки. Більше того, він має не лише позитивні і схвальні відгуки, тож необхідно завжди враховувати й це.

Головні перестороги є в площині загальної неоднозначності сучасного розмаху поширення соціальних мереж, незрозумілості й непередбачуваності наслідків процесу для майбутнього. В. Харитонов зазначає, що веб-мережі зовсім не є і не можуть бути заміною традиційному спілкуванню: «Людина не просто живе в суспільстві, а вона ще живе в різних суспільствах. У неї є друзі (не плутайте, будь ласка, з френдами), знайомі (це не фоловери), сусіди (зовсім не за mirtesen.ru), однокласники (саме так, а не odnoklassniki.ru) і однокласники (а не vkontakte.ru або facebook.com), родичі, товариші по службі й колеги, учителі й учні» [24].

Facebook не є повністю безпечним у плані збереження приватності особистих даних користувачів – для нього завжди присутня потенційна загроза кібератак. Варто зауважити й про неоднозначне ставлення до Facebook у світі. Широкого розголосу набула акція «День без Facebook», коли користувачі мережі синхронно знищили кілька тисяч власних сторінок, порівнюючи використання Facebook з палінням і необхідністю так само позбутися залежності від нього. У деяких країнах узагалі вимагають заборони цієї веб-мережі.

Нарешті не варто забувати, що всі соціальні інтернет-мережі, а Facebook у першу чергу, є елементом бізнесу з усіма притаманними йому небезпеками й ризиками, які опосередковано можуть впливати на користувачів. Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, можна констатувати, що так чи інакше сучасна доба віртуалізації потребує від бібліотек модернізації діяльності. Одним із способів осучаснення роботи може стати проникнення в мережу Інтернет, в одну з найбільш популярних його ланок – соціальну мережу Facebook [19].

Безумовно, одразу відчутний кількісний ефект для бібліотеки від створення сторінки бібліотеки в соціальній мережі отримати навряд чи можна. Ситуація де в чому аналогічна блогам, хоча вони надто відчутно програють у популярності соціальним веб-спільнотам [21]. Однак видається цілком реальним, що подібні мережі можуть стати цілком

дієвим інструментом діяльності бібліотек. Робота в рамках подібних мереж сприятиме популяризації читання, інформуватиме громадськість про пророблену роботу, створюватиме таким чином рекламу бібліотеці. Крім того, що не менш важливо, соціальні інтернет-мережі є зручним способом комунікації для обміну думок, порад та пропозицій у середовищі бібліотекарів і бібліотек.

Уже від самого початку, від теоретичного проектування наповнення подібної сторінки й планування характеру роботи з нею, необхідно максимально об'єктивно оцінювати власні можливості і бути далеким від переконання в легкості та простоті цього шляху. У жодному разі не варто одразу розраховувати на широкий інтерес і лавину цікавості суспільства до подібної сторінки [5]. Широкий інтерес до сторінки бібліотеки в соціальній мережі може принести тривала, послідовна й виважена робота, яка варта можливих у майбутньому результатів.

Список використаних джерел

1. Библиотечное дело: Терминологический словарь / сост. : И. М. Сулова, Л. Н. Уланова ; редкол.: Н. С. Каргашов (отв. ред.) [и др.] ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – 2-е перераб. и значит. доп. изд. – М. : Книга, 1986. – 224 с.
2. Бібліоміст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliomist.org.ua>. – Дата доступу: 22.03.2012. – Назва з екрана.
3. Бібліотека у соціальній мережі? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.lnu.edu.ua/bibl/index.php?option=com_content&view=article&id=468:biblioteka-u-socialnij-merezhi&catid=1:latest-news&Itemid=1. – Дата доступу: 22.03.2012. – Назва з екрана.
4. Бібліотечний інформаційно-освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libportal.org.ua/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1. – Дата доступу: 22.03.2012. – Назва з екрана.
5. Блог библиотеки с нуля. Освобождаемся от иллюзий // Рок-н-ролл в библиотеке. Блог об автоматизации библиотек, о библиотеках, читателях, о нашем настоящем и будущем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rock-n-roll-v-biblioteke.blogspot.com/2011/02/blog-post_08.html. – Дата доступа: 19.03.2012. – Загл. с экрана.
6. «ВКонтакте», «Одноклассники» та Facebook лідирують серед соціальних мереж в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfk.ua/public_relations/press/press_articles/009018/index.ua.html. – Дата доступу: 15.06.2012. – Назва з екрана.
7. Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана

Федорова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrbook.net>. – Дата доступу: 22.03.2012. – Назва з екрана.

8. 2011 Library Blog Award Winners//Бібліотечний автобан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliote4nuj-autoban.blogspot.com>. – Дата доступу: 22.03.2012. – Назва з екрана.

9. *Іванова В.* Інтернет-залежність: реальна загроза чи перебільшення? // Інформаційні технології як фактор суспільних перетворень в Україні : зб. аналіт. доп. / М. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк, Т. О. Ісакова ; за заг. ред. Д. В. Дубова. – К. : НІСД, 2011. – С. 86–90.

10. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lsl.lviv.ua. – Дата доступу: 5.04.2012. – Назва з екрана.

11. Могілянська бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmalibrary.wordpress.com>. – Дата доступу: 22.03.2012. – Назва з екрана.

12. Могілянська бібліотекарка. Цікавинки зі світу бібліотек та бібліотечних технологій, ресурсів, сервісів, ідей від Тетяни Ярошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmalibrary.blogspot.com>. – Дата доступу: 22.03.2012. – Назва з екрана.

13. Наукова бібліотека Максимовича Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/title4.php3>. – Дата доступу: 5.04.2012. – Назва з екрана.

14. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могілянська академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.ukma.kiev.ua>. – Дата доступу: 5.04.2012. – Назва з екрана.

15. Наукова бібліотека ПНПУ ім. В. Г. Короленка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.pnpu.edu.ua/index.php>. – Дата доступу: 5.04.2012. – Назва з екрана.

16. НБУшка. Блог Національної бібліотеки України для дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbukids.wordpress.com>. – Дата доступу: 23.03.2012. – Назва з екрана.

17. *Ожеван М. А.* Україна на шляху до «розумного суспільства» // Інформаційні технології як фактор суспільних перетворень в Україні : зб. аналіт. доп. / М. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк, Т. О. Ісакова ; за заг. ред. Д. В. Дубова. – К. : НІСД, 2011. – С. 3–27.

18. Пан бібліотекар. Блог про бібліотечну справу та інформаційні технології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://panbibliotekar.blogspot.com>. – Дата доступу: 23.03.2012. – Назва з екрана.

19. Просування бібліотек у Facebook // Бібліотечний автобан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliote4nuj-autoban.blogspot.com>. – Дата доступу: 22.03.2012. – Назва з екрана.

20. *Прядко И.* Новая вера // Корреспондент. – № 10 (498). – 2012. – 16 марта. – С. 32–34.

21. *Саваневський М.* Найпопулярніші українські домени в грудні 2011 року [Електронний ресурс] / М. Саваневський – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2012/01/20/nauropulyarnishi-ukrayinski-domeny-v-hrudni-2011-roku>. – Дата доступу: 21.03.2012. – Назва з екрана.

22. Социальные сети [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.social-networking.ru>. – Дата доступа: 4.04.2012. – Загл. с экрана.

23. Украинцы в социальных сетях – цифры и факты от Universal McCann [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ain.ua/2011/05/18/49116>. – Дата доступа: 23.03.2012. – Загл. с экрана.

24. *Харитонов В.* Соціальні мережі захоплюють Інтернет і будують суспільство [Електронний ресурс] / В. Харитонов. – Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2010/09/33781>. – Дата доступу: 15.06.2012. – Назва з екрана.

25. Электронная версия журнала «Бібліотечний форум України» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://idea.com.ua/forum>. – Дата доступа: 19.03.2012. – Загл. с экрана.

26. Як історична наука виграє від Інтернету. Досвід Заходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2012/02/8/71676>. – Дата доступу: 21.03.2012. – Назва з екрана.

27. Beyond Access. Libraries Powering Development [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.beyondaccesscampaign.org>. – Date of access: 22 March 2012. – Title from the screen.

28. Facebook [Electronic resource]. – Mode of access: www.facebook.com. – Date of access: 22 March 2012. – Title from the screen.

29. Gerolimos Michalis. Academic Libraries on Facebook: An Analysis of Users' Comments [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.dlib.org/dlib/november11/gerolimos/11_gerolimos.html. – Date of access: 21 March 2012. – Title from the screen.

30. Internet WorldStats. Usage & Population statistics. Internet users in Europe. 31 March 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm>. – Date of access: 21 March 2012. – Title from the screen.